

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Випуск 2

Рівне – 2008

УДК 32
ББК 66.0
П 16

Панорама політологічних студій:
науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. –
Вип. 2. – Рівне: РДГУ, 2008. – 174 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. **Гон М.М.** – д. політ. н., в.о. професора, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету (головний редактор).
2. **Канцелярук Б.І.** – д. політ. н., головний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
3. **Киридон А.М.** – д. іст. н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського міжнародного університету.
4. **Круглашов А.М.** – д. політ. н., професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.
5. **Макаренко Є.А.** – д. політ. н., провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
6. **Постоловський Р.М.** – к. іст. н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, ректор Рівненського державного гуманітарного університету.
7. **Терешко Ю.М.** – к. іст. н., доцент, завідувач кафедри політології та соціології Рівненського державного гуманітарного університету.
8. **Тихомирова Є.Б.** – д. політ. н., професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету (заступник головного редактора).
9. **Троян С.С.** – д. іст. наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та країнознавства Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету.
10. **Шеретюк В.М.** – к. іст. н., доцент, декан історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.
11. **Ярош Б.О.** – д. політ. н., професор, завідувач кафедри теорії та історії політичної науки Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Відповідальний редактор – к. політ. н., доцент **Черній А.Л.** (Рівненський державний гуманітарний університет)

Друкується за рішенням Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету.
Протокол № 10 від 30 травня 2008 р.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Думки авторів статей можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

**Видання здійснено за фінансової підтримки
Володимира Івановича КРИВКО**

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Троян С.С.	5	Особливості інтеграційних процесів на пострадянському просторі
Алієв М.М.	10	Політичні аспекти створення газового картелю
Герасимчук Т.Ф.	17	Європейські угоди та їх значення для країн ЦЄ на шляху інтеграції з ЄС
Шеретюк О.М.	28	Україна в євразійській політиці Росії

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Тихомирова Є.Б.	36	Технології комунікації з громадськістю у діяльності Організації Північноатлантичного Договору (НАТО)
Наумов А.С.	42	Перше президентство Володимира Путіна в Росії: реформування органів державного управління та силових структур
Кириленко О.М.	51	Основні напрями гендерної політики в Україні
Санжаревський О.І., Чигир К.О.	59	Проблемні питання політичного дискурсу Російської Федерації та Сполучених Штатів Америки щодо розміщення елементів ПРО в Європі
Хаврук І. А.	67	Референдум про реорганізацію СРСР (17 березня 1991 року) в Україні
Черній А.Л., Черній В.А.	75	Глобалізація і економічна інтеграція Болгарії на рубежі XX-XXI ст.
Климончук В.Й.	83	Формування критеріїв політичної свободи в процесі викладання політичних наук

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ

Гон М.М.	90	Етнополітичні суперечності та конфлікти в Західній Україні (1926-1939 рр.)
Киридон А.М.	98	Державно-конфесійні відносини 1920-х років та початку XXI століття: маркування проблеми
Монолатій І.С.	104	Етнічні спільноти, етнічні меншини та етнічні групи в політологічному дослідженні
Надольська В.В.	110	Волинь у складі Російської імперії: колонізація і русифікація
Надольський Й.Е.	118	Депортаційна політика як засіб встановлення радянської влади в західних областях України (1939-1941 рр.)
Швидюк С.М.	126	Українська меншина у Польщі перед викликом асиміляції: аналіз ситуації

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Байда Н.П.	136	Воєнно-політична доктрина республіки Білорусь: основні пріоритети
Липчук О.І.	143	Політико-правові аспекти державної етнополітики України
Мисан-Мілясевич В.В.	149	До питання суб'єктності у міжнародному тероризмі
Мислюк Ю.В.	158	Опозиція як альтернативний простір здійснення політичної діяльності

РЕЦЕНЗІЇ

Наумов А.С.	165	Новий погляд на психологічний вимір сучасної політики
Алієв М.М.	168	Вплив західних теорій етнічності, нації та націоналізму на сучасну українську етнополітичну науку
Відомості про авторів	172	
Вимоги до оформлення статей	174	

академічних досліджень також періодично надається підтримка в організації міжнародних конференцій, присвячених важливим аспектам безпеки.

НАТО створює можливості для співробітництва між вченими в країнах НАТО і державах-партнерах у широкому діапазоні різних напрямків наукових досліджень і розробок, зокрема таких, що не пов'язані з розробкою військових технологій або озброєння і спрямованих на розвиток співробітництва між вченими. Існує дві окремі програми, що об'єднують вчених і експертів для проведення систематичної роботи з проблем, які мають загальний інтерес. Наукова програма НАТО присуджує гранти (субсидії) ученим для спільної роботи в галузі цивільної науки в країнах НАТО і державах-партнерах, а також для розвитку інфраструктури і проведення досліджень і розробок у партнерських країнах. Комітет по викликах сучасному суспільству займається проблемами навколишнього середовища і суспільства і залучає державні установи до спільної роботи над дослідно-експериментальними проектами в цих галузях. Ці дві програми мають різні організаційні структури і свої окремі механізми фінансування. Однак обидві вони спрямовані на поглиблення співробітництва між НАТО і державами-партнерами в вирішенні проблем, які викликають загальну стурбованість. Реалізація наукової програми не лише є внеском у зміцнення загального миру й безпеки, а й сприяє зміцненню зв'язків між дослідниками в країнах НАТО і державах-партнерах, стимулює співробітництво, що має важливе значення для досягнення прогресу в науці, і підтримує наукове співтовариство в партнерських країнах. Ця програма є одним з найбільш ефективних і перспективних видів діяльності у своїй сфері. Щорічно в ній беруть участь близько 10 тис. учених з більш ніж 50 країн, що співробітничать з питань спільних досліджень, проведення семінарів, спеціалізованих наукових конференцій, а також наукових стажувань по лінії НАТО [1, с. 33].

Інформаційні програми, призначені для окремих країн, передбачають також візити до штаб-квартири НАТО; організацію конференцій та семінарів у різних країнах Альянсу; надання допомоги парламентарям, науковцям, журналістам та іншим професійним групам з країн НАТО в отриманні потрібної інформації; поширення інформації через дипломатичні канали і посольства країн-членів НАТО, електронні засоби; поїздки лекторів; організація семінарів; створення інформаційних центрів в окремих країнах; програми обміну студентами; участь у розробці телепрограм, що стосуються різних аспектів діяльності НАТО; зйомки документальних фільмів; забезпечення світової преси фотографіями тощо.

Відділ інформації та преси забезпечує також виконання важливої програми ознайомчих візитів, в рамках якої до 20 000 осіб, котрі впливають на формування громадської думки у своїх країнах, відвідують штаб-квартиру НАТО щорічно. Під час таких відвідин візитери беруть участь у брифінгах та дискусіях, де вони обговорюють різні аспекти діяльності та політики Альянсу з представниками Міжнародного секретаріату, Міжнародного військового штабу і національних делегацій.

НАТО підтримує видавничу діяльність громадських організацій держав НАТО і країн-партнерів шляхом надання концептуальної, фінансової, технічної та іншої допомоги; рекламування публікацій, що спрямовані на вдосконалення знань громадськості про НАТО. Уряди держав-партнерів можуть також отримати таку допомогу у підготовці та виданні матеріалів, спрямованих на інформування громадськості з питань, що стосуються діяльності НАТО [2].

Важливу роль у виконанні PR-завдань відіграють інформаційні центри НАТО, створені в окремих країнах світу. У Києві Центр інформації та документації НАТО (ЦІДН) відкрився у 1997 році з метою поліпшення інформованості про НАТО та взаєморозуміння між Україною і НАТО. Центр комплектується і фінансується Відділом інформації та преси НАТО і працює в приміщенні Українського Інституту міжнародних відносин. Центр забезпечує доступ до відповідної документації, а також до участі в інших інформаційних заходах, зокрема в ознайомлювальних візитах до штаб-квартири НАТО і в семінарах, що спонсоруються НАТО; надає інформацію, сприяє проведенню досліджень, а також фінансує здійснення проектів громадянами України та організаціями за темами, пов'язаними з діяльністю НАТО. Через ЦІДН можна отримати доступ до документів та публікацій НАТО. На додаток до публікацій англійською та французькою мовами окремі публікації НАТО пропонуються українською мовою. Це, зокрема, "Довідник НАТО", "НАТО Ревю" та "Новини НАТО".

ЦІДН надає фінансову підтримку офіційно зареєстрованим українським неурядовим організаціям у проведенні заходів, починаючи від видання публікацій та розробки навчальних програм для проведення конференцій та "круглих столів", присвячених НАТО та/або відносинам Україна – НАТО. Голова ЦІДН дає прес-конференції та інтерв'ю щодо заходів і подій, які відбуваються в НАТО, представникам місцевих засобів масової інформації [3].

Висновки. PR-діяльність посідає надзвичайно важливе місце в діяльності Альянсу, формуючи для організації необхідні імідж та думку світової громадськості щодо нових гідних цілей і завдань діяльності НАТО як актора глобалізаційного поступу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. НАТО сегодня. Упрочение безопасности и стабильности для всех. – Брюссель, Отдел информации и прессы НАТО, 2002.
2. Довідник НАТО: Інформування громадськості. – <http://www.nato.int/docu/other/ukr/handbook/2001/hb0707.htm>.
3. Центр інформації та документації НАТО, Київ, Україна. – <http://www.nato.int/structur/oip/nidc/nidc-ukr.htm>.

УДК 323 (470+571)

Наумов А.С.

ПЕРШЕ ПРЕЗИДЕНТСТВО ВОЛОДИМИРА ПУТІНА В РОСІЇ: РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СИЛОВИХ СТРУКТУР

У статті аналізується процес реформування органів державного управління в Росії під час першого президентства В.Путіна. Відзначається, що політичні реформи стали суттєвою складовою внутрішньої політики В.Путіна і суттєво вплинули на процес розбудови авторитарного режиму.

Naumov A. The first presidency of Volodymyr Putin in Russia: reformation of the State Management and Power bodies

The main aim of this article is to analyze the process of reformation of the State Management and Power bodies in Russia during V.Putin's first presidency. The author has marked that the political reforms became important part of internal policy of V.Putin and they had vital impact on the process of making authoritarian regime in present-day Russia.

Процес модернізації політичного життя є невід'ємною складовою поступального розвитку сучасного суспільства, а тим більше- його демократизації. Особливо це стосується колишніх республік СРСР, які внаслідок тривалого панування тоталітаризму суттєво відстають від розвинутих демократичних країн. Вагому роль у процесі модернізації відіграє держава як найвпливовіший інститут політичної системи. Саме на державні інституції покладається завдання формування та реалізації стратегії суспільного розвитку. Цим обумовлюється важливість вивчення реформування органів державної влади та силових структур в контексті початку діяльності нового керівництва країни, особливо тієї, яка переживає трансформацію існуючого політичного режиму.

Водночас процес модернізації визначається як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Мається на увазі взаємовплив політичних процесів, які розгортаються на теренах країн-сусідів. Для української політики найвпливовішим фактором зовнішнього впливу на трансформацію політичного режиму є Російська Федерація. Від характеру політичного режиму в сучасній Росії, де після обрання у березні 2000 р. на найвищу державну посаду вихідця із спецслужб Володимира Путіна централізація влади неминуха, залежать, на нашу думку, і перспективи демократизації політичного життя в сучасній Україні.

Мета даної статті - проаналізувати процес реформування органів державного управління та силових структур, яке відбувалося у Росії під час першого президентства В.Путіна. Це, зі свого боку, допоможе зрозуміти механізми і перспективи сучасного російського авторитаризму. У вітчизняній політичній науці дана проблематика досі майже не вивчалася. Основні методи нашого дослідження: емпіричні (спостереження, робота з джерелами), структурно-функціональний та проблемно-хронологічний

Уже перша політична реформа В.Путіна як глави держави – федеральна (створення влітку 2000 р. федеральних округів на чолі з повноваженими представниками глави держави) - продемонструвала його бажання побудувати нову, сконцентровану на президентові систему державного управління („владну піраміду”). До складу останньої вже до 2001 р. окрім президентської адміністрації та повпредів з їхніми секретаріатами можна було віднести уряд, який завжди підпорядковувався главі держави, Державну Думу, де з'явилася пропрезидентська більшість, а також силові відомства.

Перетворення Ради Федерації (верхньої палати парламенту) з опозиційного на лояльний Кремлю орган влади новий глава держави розпочав одразу після старту федеральної реформи. До того часу ця палата формувалася з губернаторів. Роздратовані втратою внаслідок федеральної реформи контролю над фінансами та силовими структурами своїх регіонів, губернатори могли, використовуючи можливості Ради Федерації, завадити реалізації путінських ініціатив. В.Путін був переконаний, що верхня палата парламенту, як і нижня, повинна працювати на професійній основі. Тому з'явився президентський законопроект, за яким губернатори мали зосередитися на роботі в регіонах, а до Ради Федерації слід було

направляти по одному представнику від місцевих законодавчих і виконавчих органів влади. Сенатори вєтували його, а деякі з них (Е.Россель, М.Прусак, А.Тулєєв) відкрито розкритикували реформу Ради Федерації [12, с. 240]. Однак депутати нижньої палати подолали вето, оскільки їм давно вже не подобалося зверхнє ставлення сенаторів до Держдуми.

Звісно, путінська реформа Ради Федерації не відповідала класичним зразкам формування та функціонування представницьких органів влади. Новими сенаторами тепер могли стати люди, які не переймаються інтересами виборців, але переважна частина суспільства втомилася від характерних для єльцинського правління протистоянь президента й парламенту. Як виявили у травні 2000 р. соціологи, 55 % росіян підтримували пропозицію заміни губернаторів у Раді Федерації на представників від регіонів (12% були проти) [10]. До того ж, нові сенатори, не обтяжені роботою в регіонах, могли тепер глибше вникати в сутність законопроектів.

У 2001 р., поки відбувалася ротація сенаторів, Рада Федерації на чолі зі спікером І.Строевим ще противилася контролю з боку президентської адміністрації, а сам спікер очолив рух регіональних лідерів против прийняття Земельного кодексу [22, с. 254]. У відповідь Кремль поспривав заміні 5 грудня 2001 р. І.Строева на С.Міронова, який раніше підтримував виборчу кампанію В.Путіна в Петербурзі. Новий спікер одразу заявив про можливість внесення змін до Конституції РФ з метою продовження терміну президентських повноважень, чим, на думку депутата-ліберала Б.Немцова, скомпрометував кадрову політику Президента [21, с.244].

Пропрезидентська більшість у парламенті постійно зміцнювала свої позиції. На початку 2001 р. думська фракція „Народный депутат” оголосила про свій союз з „Єдинством”, а більшість сенаторів сформувала пропутінську групу „Федерация”. Розбудова главою держави нової системи взаємовідносин з парламентом швидко змінила політичну атмосферу в законодавчій владі. У Держдумі виникла кваліфікована ситуативна більшість, коли праві та центристи забезпечували прийняття економічних, а ліві – соціальних законів. Запрацював, як пише український політолог О.Гринкевич, „механізм попереднього, позапарламентського узгодження (на зустрічах Президента РФ з керівниками фракцій) законодавчих актів, які потім виносилися на голосування” [16, с. 31]. Тепер усі президентські законопроекти отримували необхідну депутатську підтримку. Регулярні зустрічі Президента з лідерами парламентських фракцій стала для них єдиною можливістю виступати в ролі впливового політичного гравця.

Все це дозволило Путіну активізувати створення законодавчої бази для реалізації своїх перетворень. Весняна сесія Держдуми в 2001 р. була спеціально продовжена для прийняття базових документів земельної, пенсійної, податкової та судової реформ. До кінця року почали діяти або були прийняті всі глави нового Податкового кодексу.

Для контролю над усією державною системою Росії та оперативного забезпечення нових перетворень законодавчою базою В.Путіну недостатньо було підпорядкувати собі роботу діючого парламенту. Він потребував повної лояльності й наступної Держдуми, для чого необхідно було відновити контроль Кремля над партійним життям та виборчим процесом у цілому. Так стартувала партійна реформа, яка викликала величезний політичний резонанс. У липні 2001 р.

глава держави підписав новий Закон „Про політичні партії”, чим розпочав створення системи партій національного масштабу, значно ускладнивши діяльність регіональних та дрібних партій. Багато політиків скептично оцінювали цей закон, розгледівши в ньому „відверте прагнення самої партії влади монополізувати виборчу систему” [12, с. 250]. Тим часом, за даними Фонду „Общественное мнение” (ФОМ), 23 % респондентів висловлювалися за однопартійну систему в країні, 22 % - за двопартійну і лише 15 – за багатопартійну [3]. На нашу думку, саме недоліки існуючої тоді партійної системи дали Кремлю можливість формувати уявлення в очах громадськості про подібні устремління як про бажання створити більш ефективну партійну систему. В липні 2003 р. вступило в дію нове законодавство про вибори, за яким, наприклад, право висувати кандидатів на федеральних та регіональних виборах отримали лише національні партії [18, с. 212]. Усе це значно збільшило шанси на перемогу на парламентських виборах тієї партії, яку підтримує влада.

Захопившись оновленням парламенту, Кремль довгий час не приділяв належної уваги реформуванню уряду та державного апарату, від роботи яких безпосередньо залежить успіх системних перетворень та соціально-економічний розвиток країни. Це при тому, що саме бюрократія є тим соціальним прошарком, який найбільше опирається реформам, оскільки отримує чимало преференцій від існування заплутаної та непрозорої системи державного адміністрування. Новий глава держави впродовж 2000 р. неодноразово констатував низьку ефективність державної служби. Було навіть прийнято рішення про реорганізацію уряду з метою створення більш ефективний управлінський механізм, ліквідації дублювання у системі міністерств та відомств, скорочення державного апарату [16, с. 20]. Кадрових змін в уряді В.Путін поки не проводив. Водночас більшість міністрів свого часу призначав ще Єльцин, тобто вони були в різній мірі пов’язані із його оточенням („Сім’єю”) і не схвалювали путінські реформи. Відсутність значних кадрових перестановок у 2000 р. можна пояснити не лише зобов’язаннями Путіна перед єльцинським оточенням, а й нечисленністю та недосвідченістю його власної команди. Однак новому президенту необхідно було якомога швидше зміцнити свої позиції у вищих органах виконавчої влади й переконати суспільство в тому, що він є незалежним політиком.

Консолідуючи уряд навколо себе, Президент РФ фактично відмовився від характерної для Єльцина схеми, за якою він та його адміністрація займалися політикою, а уряд – економікою. Втім, реформи самого уряду, як і всього чиновницького апарату, постійно відкладалися. Для розробки нової концепції держслужби були створені спеціальна комісія на чолі з прем’єром М.Касьяновим і робоча група заступника глави кремлівської адміністрації Д.Медведева, однак поки пропонувалося лише збільшити для чиновників зарплату і соціальні гарантії.

У 2002 р. стало зрозумілим, що проголошений В.Путіним курс на „дебюрократизацію” не дав очікуваних результатів, а більшість його намірів наštтовхується на протидію з боку чиновництва. Президент знову заговорив про нестачу ефективних чиновників, наголошуючи на необхідності адміністративної реформи. Фактично вона вже стартувала, але залишалася непублічною, проявляючись не в змінах структури уряду, президентської адміністрації, зменшенні кількості чиновників, а в заохоченні бюрократії до продуктивної та відданої праці. Державні службовці отримали значне збільшення зарплати і нові привілеї. Знову, як і за часів номенклатури, гарантією статусу й успішної кар’єри

чиновника стала лояльність режимові. Несхильність В.Путіна до відставок, які якщо і траплялися, то полягали у переведенні на іншу посаду, попереджала поповнення опозиції за рахунок ображених відставників. Закон „Про систему державної служби” (2003 р.), передбачав відповідність між чинами цивільної, військової та правоохоронної служб. Після відставки чиновники зберігали свої пільги, звання і вислугу років. Все це, як пише О.Криштановська, „не могло не викликати вдячного відгуку політичного класу на дії президента” [12, с. 211].

Перестановки у федеральних структурах, проведені 28 березня 2001 р., стали першим серйозним кадровим рішенням В.Путіна. Так, секретар Ради безпеки С.Іванов був призначений міністром оборони, а керівник фракції „Единство” у Держдумі Б.Гризлов – міністром внутрішніх справ (обидва – вихідці з Петербургу). Відставки глави МВС В.Рушайла і міністра атомної енергетики Є.Адамова „гарно вписувалися у схему поступової ротації вищих ешелонів влади, у рамках якої відбувалася заміна чиновників єльцинської епохи на людей, близьких особисто Путіну” [15, с. 235]. До початку 2002 р. під контроль команди глави держави („пітерських”) потрапили міністерства природних ресурсів і шляхів сполучення.

Кадрові зміни березня 2001 р. глава держави пояснив „демилітаризацією” силових відомств. Нові міністри на момент призначення були цивільними особами, однак наголос на цьому був популістським кроком, босупільний контроль над силовиками не збільшився. У червні 2001 р. В.Путін підписав указ про структурну реформу Міністерства внутрішніх справ (МВС), авторство якої належало саме йому, оскільки розробити її Б.Гризлову, котрий до 2001 р. не працював в органах внутрішніх справ, було не під силу. Очевидно, що він потребував відданої собі поліцейської сили.

Початок військовій реформі був покладений ще 21 квітня 2000 р. затвердженням нової Військової доктрини, в якій, зокрема, велика увага приділялася розвитку військового флоту [4, с. 56]. Президентський указ від 18 січня 2001 р. основним пріоритетом військової реформи визначив скорочення збройних сил [17, с. 355]. Але тоді цим все й обмежилось. Перших результатів реформування очікували вже від С.Іванова – людини, здатної зрозуміти задуми Президента РФ.

У суспільстві існували різні бачення цієї реформи. Прихильники комуністів (консервативний підхід) наполягали на необхідності збереження чисельності армії та системи призову, збільшення державних замовлень для Військово-промислового комплексу (ВПК). Альтернативного підходу (відміна призову, переведення армії на контрактну основу, створення мобільних збройних сил) дотримувалися ліберали, зокрема Союз правих сил (СПС) [22, с. 285]. Коли після призначення міністром оборони С.Іванова стало зрозуміло, що В.Путін обрав другий підхід, виявилось, що військову реформу не схвалює генералітет, який під реформуванням розумів перш за все збільшення фінансування. Це уповільнило реформу, але не зупинило. Серед ключових її напрямів глава держави виділяв тепер переведення армії на контрактну основу, оптимізацію структури збройних сил, поліпшення соціального забезпечення військовиків. Було поновлено фінансування розробки нових озброєнь.

Особливо динамічною військова реформа стала в 2003 р. Так, на третину в порівнянні з 2002 р. збільшили державне оборонне замовлення, для ефективного використання якого був створений спеціальний Держкомітет. Стали звичними масштабні військові навчання, була приведена до ладу система військово-

технічного оснащення. Увага російської влади й суспільства до військової реформи суттєво зросла в контексті активізації міжнародного тероризму після нападу навесні 2003 р. США та Великої Британії на Ірак. 2 жовтня В.Путін і міністр оборони С.Іванов презентували нову доктрину розвитку Збройних сил РФ на найближчі 30 років. Підсумовуючи 11 листопада підготовку збройних сил у 2003 р., В.Путін до ключових аспектів військової реформи відніс також створення сучасної та відповідної економічним можливостям країни системи соціального забезпечення Збройних сил [5].

Водночас важко було не помітити зростання кількості військових і силовиків на всіх рівнях влади. Пересічні росіяни в умовах безперервних криз і беззаконня прагнули наведення порядку, тому мобілізацію до влади „людей у погонах” сприйняли спокійно, навіть із надією. Влучно пояснила це соціолог О.Криштановська, за даними якої частка військових у різних елітних групах з 1999 по 2002 р. зросла з 17,4 % до 25 % [12, с. 270]: „Репутація військових як чесних, відповідальних, не зангажованих професіоналів, діючих за принципом „сказав – зробив”, вигідно відрізняла їх від членів інших елітних груп, імідж яких міцно пов’язувався з розкраданням, корупцією, демагогією” [12, с. 266]. Не дивно, що В.Путін та „нові” чиновники не приховували свого професійного минулого.

Негативним наслідком путінської кадрової політики була боротьба „пітерських” (президентської команди) і „московських” (єльцинського оточення на чолі з главою президентської адміністрації О.Волошиним) за вплив на главу держави. Президент РФ не міг дозволити конфлікту між елітами розростатися, тому почав переконувати громадськість, що в країні наведений порядок і „грязня можновладців залишилася у 90-х роках” [22, с. 346]. Він, на відміну від Єльцина, свідомо не розпалював міжелітні протиріччя, намагаючись сформувати навколо себе команду професіоналів, яка одночасно залишалася би лояльною своєму лідерові. „Стара” еліта не відповідала другому критерію, скомпрометувавши себе в очах громадськості за роки єльцинського правління, але відповідала першому. Тому В.Путін не став цілком відмовлятися від її послуг, припинивши у 2002 р. кадрові перестановки, і цим тимчасово заспокоїв правлячу верхівку.

Одним з найпопулярніших гасел передвиборчої кампанії В.Путіна була „диктатура закону”. Втім, без ефективної роботи прокуратури, правоохоронних органів, судів збільшення кількості прийнятих законів, кодексів не могло покращити ситуацію з дотриманням законності. Тому особливе місце у реформуванні системи органів державного управління В.Путін відводив судовій реформі, яка тепер мала бути спрямована не на забезпечення незалежності судової системи від влади, а на покращення захисту конституційних прав і свобод громадян від „свавілля” прокуратури і суддів [16, с.25]. Її підготовкою з листопада 2000 р. займався заступник глави АП РФ Д.Козак. Через рік уряд затвердив цільову програму „Розвиток судової системи Росії на 2002-2006 рр.” [14, с. 63]. Козак планував також передати ряд функцій Генпрокуратури судам і впорядкувати роботу суддів, що викликало, як і у випадку інших путінських реформ, опір з боку тих, кого реформували. Верховний Суд звинуватив його у бажанні обмежити незалежність судової влади, однак глава держави підтримав реформу, що допомогло прийняттю Держдумою пакету законів щодо реформування судової системи [22, с. 291]. В грудні 2001 р. були прийняті також нові Кримінально-процесуальний кодекс і Кодекс про адміністративні порушення (вступали в дію з 1 липня 2002 р.), які відіграли помітну роль у становленні нової судової системи.

Так, були розширені права адвокатів, запроваджений суд присяжних і вже суди, а не органи прокуратури давали санкцію на розслідування та арешт. Матеріальна незалежність і висока відповідальність суддів мала бути забезпечена чотирикратним збільшенням їх зарплати. Водночас запровадження урядових „кваліфікаційних комісій” для прийому на роботу і звільнення суддів значно збільшило залежність останніх від виконавчої влади. Питання про застосування смертної кари залишилися відкритим і мораторій на неї, встановлений у 1996 р., продовжував діяти. Більшість росіян висловлювалися за відновлення вищої міри покарання, однак В.Путін публічно наполіг на її відміні [18, с. 197].

Роботу своїх колишніх співробітників – працівників Федеральної служби безпеки (ФСБ) – Президент РФ оцінював позитивно, хоча саме вони мали відповідати за невдалі попередження терактів. Міліцію він критикував частіше. Так, у лютому 2003 р. він прямо вказував на те, що „в реальному повсякденному житті люди не відчують себе комфортно і безпечно” [23, с. 209]. А 11 березня 2003 р. несподівано з’явилися президентські укази про розформування податкової служби і передачу до ФСБ Федерального агентства урядового зв’язку та інформації (ФАУЗІ) та прикордонної служби. Податковими злочинами мало тепер займатися МВС. Як писав у грудні 2003 р. „Коммерсант-Власть”, поглинання ФАУЗІ „дало чекістам можливість ще більше зміцнити свої політичні позиції”, оскільки „тепер вони будуть вести моніторинг соціально-політичної ситуації у регіонах і виробляти на його основі відповідні рекомендації керівництву країни” [2, с. 23]. Посилення ФСБ викликало у політиків неоднозначну реакцію. Якщо демократи з „Яблука” заговорили про відродження КДБ, то лідер комуністів назвав рішення глави держави „логічними” [21, с. 318].

Останній квартал 2003 р. пройшов під знаком парламентських виборів, результати яких не лише визначили розподіл мандатів у новій Держдумі, а й продемонстрували ефективність побудованої В.Путіним владної „піраміди”. Партією влади вважалася наступниця „Єдинства” „Единая Россия”, членами якої було багато регіональних лідерів і вищих чиновників. Президент РФ не втомлювався наголошувати на своїй позапартійності, однак згодом не лише відвідав передвиборчий з’їзд цієї партії, а і заявив, що „саме „Единая Россия” стає інструментом об’єднання російського суспільства” [13, с. 595]. Таке публічне висловлювання симпатій глави держави до партії влади стало її важливим ресурсом. Хоча лише у 2 % респондентів після цього ставлення до „Единой России” покращилося, 62 % вважали, що виступ Президента РФ збільшив її шанси на успіх [11]. У підсумку вона не лише здобула найбільше голосів - 37,6% за виборчими списками, а й створила, враховуючи мажоритарників, конституційну більшість у новому парламенті. Ця перемога пропрезидентської партії була важливою тим, що остаточно вбудувала законодавчу владу в президентську вертикаль. Тепер „Единой России” не потрібно було враховувати позиції інших політичних сил навіть під час обговорення законопроектів. Цим розбудова замкненої на главі держави вертикалі влади була завершена, оскільки всі гілки державної влади в Росії потрапили під повний контроль Кремля. Водночас було очевидним, що вона ефективно працюватиме лише тоді, коли задача поставлена безпосередньо главою держави, а її виконання контролюється ним особисто. Як влучно охарактеризував путінську „вертикаль” журнал „Коммерсант-Власть”, вона „має один недолік: працює лише там, куди дивиться президент, і тільки доти, поки він на неї дивиться” [1, с. 10].

На початку нових президентських перегонів мало хто сумнівався у переобранні діючого глави держави, тому найбільшу суспільну увагу привернула до себе ідея збільшення терміну президентського правління. 6 лютого 2004 р. до Держдуми надійшла пропозиція від депутатів М. Іваново продовжити повноваження президента РФ з 4 до 7 років. Розпочалася підготовка відповідного законопроекту, однак у своєму виступі перед довіреними особами В.Путін порадив „не чіпати Основного закону держави”, і вперше підняв питання про свого наступника, пообіцявши у випадку переобрання наступні роки приглядатися до власного оточення і вибрати людину, здатну продовжити розпочатий ним курс. Урешті-решт, Держдума відхилила цей законопроект. Ставлення громадськості до самої ідеї було неоднозначним. За даними ФОМ, з грудня 2001 р. по лютий 2004 р. кількість згодних з цією ідеєю збільшилася з 42 до 46 % [20].

Свідченням повного контролю Президента РФ над виконавчою владою та його відсторонення від ельцинського оточення стала відставка прем'єра М.Касьянова 24 лютого 2004 р., про яку глава держави оголосив у прямому ефірі, здивувавши цим і політичну еліту, і пересічних росіян. Вже після відставки в жовтні 2003 р. глави президентської адміністрації О.Волошина мало хто сумнівався, що прем'єра як останнього представника „Сім'ї” чекає така ж доля, але більшість експертів і політиків вважали, що це не станеться до президентських виборів. Цим кроком глава держави фактично завершив процес витіснення ельцинської еліти з верхівки російської влади і повністю взяв на себе відповідальність за хід реформ. Він так пояснив своє рішення: „У моєму становищі діючого президента й одночасно кандидата я можу, отже, і зобов'язаний познайомити громадськість Росії з людиною, яку я буду пропонувати в якості глави уряду” [9]. Вражали оперативність і продуманість заміни уряду. Вже 1 березня Президент РФ на зустрічі з керівництвом думської більшості у Кремлі оголосив, що на посаді прем'єра хотів би бачити Михайла Фрадкова (у 1999 р. – міністр торгівлі, потім – директор податкової поліції РФ, з червня 2003 р. - представник президента РФ у справах розвитку відносин з Євросоюзом), а 3 березня з'явився указ про призначення М.Франкова главою уряду. Глава держави вважав, що новий прем'єр мав бути безпартійним, людиною „високопрофесійною, порядною, з гарним досвідом роботи у різних сферах державницької діяльності” [7, с. 12]. М.Фрадков, на його думку, повністю відповідав цим критеріям. До того ж, він не був пов'язаний з жодною партією і силовими структурами, що робило його прийнятною фігурою для всіх політичних сил.

Тим часом громадськість очікувала не змін персонального складу уряду, а його реорганізацію, тобто повноцінну урядову реформу. Власне кардинальна зміна структури російського уряду була ініційована президентським указом від 9 березня 2004 р. Один з основних принципів цієї реформи: уряд має претендувати тільки на ті функції, виконання яких не може бути делеговане приватним компаніям або громадським організаціям. Планувалося не лише ліквідувати надлишкові міністерства й відомства (кількість міністерств скорочувалася з 23 до 14), а й запровадити громадський контроль за витратами бюджетних коштів і перейти від механізму фінансування соціальних статей держбюджету до реалізації конкретних соціальних програм та адресних субсидій”.

На президентських виборах у березні 2004 р. діючий глава держави, як і передбачалося, переміг уже в першому турі. Водночас переможець, як надзвичайно популярний політик, отримав менші явку та кількість голосів, ніж

міг. Політолог Л.Шевцова так це пояснює: „Безпрецедентне за масштабом використання адмінресурсу девальвувало перемогу Путіна. Вона була би більш переконливою в умовах змагальності виборів” [8, с. 2]. Неприємний фон перемозі В.Путіна надало надмірне вихваляння його з боку чиновників усіх рівнів, які, складалося враження, вважали, що без їхньої підтримки йому не допоможе навіть високий рейтинг.

На нашу думку, фактичну монополізацію Кремлем політичної влади шляхом розбудови нової владної „вертикалі”, реформ партійної системи, органів державного управління і силових відомств слід вважати важливим фактором переобрання В.Путіна, і не лише через посилення механізмів адміністративного впливу на виборчий процес. Це стабілізувало політичну ситуацію, забезпечило путінським ініціативам законодавчу підтримку, лояльність політичної еліти до глави держави та ефективне використання адміністративного ресурсу. Водночас кадрові перестановки та реформування органів державного управління змінили й склад правлячої еліти. Зменшення залежності від непопулярного в суспільстві ельцинського оточення, широкі президентські повноваження та зміцнення власної легітимності дозволили В.Путіну впродовж першої своєї каденції поставити на ключові державні посади відданих або лояльних собі осіб. Витіснення з владної верхівки ельцинської еліти дозволило В.Путіну на початку 2004 р. нарешті розпочати довгоочікувану реформу уряду. Конституція РФ не зазнала жодних змін, тобто формально всі гілки влади зберегли свої повноваження. Однак запровадження федеральних округів, перетворення парламенту на лояльний Кремлю орган влади, реформи судової системи і силових структур забезпечили монополізацію главою держави федеральної влади. Фактично з приходом до влади В.Путіна розпочався процес перетворення Росії з напівпрезидентської на президентську республіку з авторитарним і, водночас, популярним серед більшості населення, режимом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Булавинов И. Где кончается вертикаль // Коммерсантъ-Власть. – 2004, 19-25 января. – С.10-11.
2. Булавинов И. Год великого перегиба // Коммерсантъ-Власть. – 2003, 9-15 февраля. – С.18-23.
3. Было – 2001 (архив «Что нового, что актуального») // <http://www.cityline.ru/politika/2001>.
4. Вальтер Ф. Путин і військова реформа в Росії // Політична думка. – 2000. – №4. – С. 55-69.
5. Выступление на совещании по подведению итогов подготовки Вооруженных сил в 2003 г., 18 ноября 2003 г., Министерство обороны // <http://www.kremlin.ru/text/appears/2003/11/55774.shtml>.
6. Гринкевич О.Й. Під знаком зміцнення режиму: характерні риси розвитку внутрішніх процесів у РФ в 2001 та на початку 2002 рр. // Політика і час. – 2002. – № 5. – С. 29-39.
7. Джалагония В. Путин назвал премьера, но не приемника // Эхо планеты. – 2004. – № 10. – С. 12-13.
8. Замятина Т. С Владимиром Путиным – до 2008 // Эхо планеты. - № 12. – С. 2-5.
9. Заявление Президента России, 24 февраля 2004 г., Москва, Кремль // http://www.kremlin.ru/appears/2004/02/24/1732_type3374_61033.shtml.

10. Кертман Г. Реформа Совета Федерации // Доминанты. Поле мнений. – 2000. – №6. – <http://www.bd.fom.ru/>
11. Климов И. «Единая Россия» в пяти лицах // Доминанты. Поле мнений. – 2003. – №39. – <http://www.bd.fom.ru/>
12. Крыштановская О. Анатомия российской элиты. – М.: Захаров, 2005. – 384 с.
13. Медведев Р. Владимир Путин: четыре года в Кремле. – М.:Время, 2004.– 656 с.
14. Нижник Н., Дубенко С. Реформы в Росії / За заг.ред. Н.Р.Нижник та Б.О.Кравченка. – К.: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2003. – 109 с.
15. Реформирование России: от мифов к реальности. Социальная и социально-политическая ситуация в России в 2000 г. В 2-х т. Том I. Под ред. Г.В. Осипова. – М.: РИЦ ИСПИ РАН, 2001. – 440 с.
16. Реформирование России: реальность и перспективы: социальная и социально-политическая ситуация в России в 2001 г. / Под ред. Г.В.Осипова, В.К.Левашова. – М.: РИЦ ИСПИ РАН, 2003. – 470 с.
17. Россия: 21 век... Куда же ты? / Под общ.ред. Ю.Н.Афанасьева; Ред.-сост. А.П.Логунов. – М.: РГГУ, 2002. – 416 с.
18. Саква Р. Путин: выбор России / Вступ. Ст. А.Чубарьяна; пер. с англ. В.Львова, В.Яковлева. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 480 с.
19. Согрин В.В. Политическая история современной России 1985-2001 гг.: от Горбачева до Путина. – М.: «Весь мир», 2001. – 272 с.
20. Срок президентских полномочий // Доминанты. Поле мнений. – 2004. - № 7. – <http://www.bd.fom.ru>
21. Фартышев В.И. Последний шанс Путина (Судьба России в XXI веке.) – М.: Вече, 2004. – 480 с.
22. Федоров В. Цуладзе А. Эпоха Путина. – М.: Эксмо, 2003. – 448 с.
23. Четыре года с Путиным (материалы газеты «Время новостей»). – М.: Время, 2004. – 224 с.

УДК 316.42:316.346.2 (477)

Кириленко О.М.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті вивчаються концептуальний зміст, стратегії, напрямки, проблеми гендерної політики в сучасних умовах. Система нормативно-правових документів міжнародного і національного рівнів визначає основні цілі та завдання гендерної політики, яка спрямована на побудову гендерної паритетної демократії, утвердження гендерної рівності. Визначення актуальних проблем гендерних перетворень ґрунтується на аналізі гендерної ситуації в українському суспільстві.

Kirylenko O. The basic directions of a gender policy in Ukraine

In article strategy, directions, problems of a gender policy in modern conditions are opened the conceptual maintenance. System of is standard-legal documents of the international and national levels define main objectives and problems of a gender policy which is directed on construction of gender parity democracy, the statement of gender equality. Definition of actual problems of gender transformations is based on the analysis gender a situation in the Ukrainian society.

Гендерна політика - це політика утвердження рівності та партнерства жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства. Гендерна політика реалізується в діяльності провідних політичних і громадських структур: **держави, політичних партій, громадсько-політичних об'єднань** [9, с. 53-58].

Стратегічною метою гендерних перетворень та гендерної політики є побудова і розвиток **гендерної демократії** – такої системи взаємовідносин та волевиявлення двох статей - жінок і чоловіків, що втілюють принципи рівності, збалансованості, гармонії та справедливості у правах, можливостях, обов'язках та відповідальності [16, с. 49].

Гендерна політика має три рівні розвитку – міжнародний, національний, регіональний. Концепція, основні цілі, завдання, напрями та актуальні проблеми гендерної політики представлені в системі нормативно-правових документах міжнародного, національного та регіонального рівнів.

Першим кроком в становленні та розвитку системи норм міжнародного права відповідного гендерним проблемам стала **Загальна декларація прав людини ООН 1948 року**. В її ст. 2. зазначено: "Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища" [19].

В наступні 30-40 років нормативна основа впровадження принципу рівності між жінками і чоловіками розширювалась завдяки діяльності ООН, Ради Європи та міжнародних жіночих організацій, розробці, прийняттю та ратифікації цілої низки документів міжнародного права. Найбільш важливими серед них виступають:

- Конвенція про рівну плату за рівну працю ООН 1951 р.,
- Конвенція про політичні права жінок ООН 1952 р.,
- Конвенція про охорону материнства ООН 1952 р.,
- Конвенція про громадянство заміжньої жінки ООН 1957 р.,
- Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі найму і роботи ООН 1958 р.,
- Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти ООН 1960 р.,
- Конвенція про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу ООН 1962 р.,
- **Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. (Україна ратифікувала її в 1980 р.)**,
- Декларація про рівноправність жінок і чоловіків Ради Європи, 1988 р. та ін. [16, с. 8-32; 15, с. 21-22].

Важливу роль в розвитку гендерної політики в країнах світу та її правових основ відіграли світові та міжнародні форуми, що присвячені жіночим питанням, в Мехіко (1975 р.), Найробі (1985 р.), **Пекині (1995р.)**, Нью-Делі (1997 р.), **Нью-Йорку (2000 р)** та ін.. [16; 19, с. 20]. Документи, прийняті ними, стимулювали імплементацію міжнародних норм в національні правові системи, піднімали розуміння принципу рівності від покращення становища жінок до розуміння проблем в гендерному розрізі – необхідності якісних зміни у взаємовідносинах між жінками і чоловіками, у світогляді, культурі та поведінці обох статей. За таких умов гендерна проблематика стає об'єктом спеціального напрямку державної політики – гендерної політики [8, 18]. **В Платформі дій Четвертої Всесвітньої конференції ООН зі становища жінок (Пекін, 1995 р.)** підкреслюється, що творення відносин партнерства на основі рівності жінок і чоловіків є однією з умов стійкого розвитку, що ставить на чільне місце інтереси людини [8, с. 11].

Наукове видання

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Відповідальний за випуск – *Шеретюк В.М.*

Відповідальний редактор – *Черній А.Л.*

Комп'ютерна верстка та макет – *Третьяк О.Ю.*

УДК 32
ББК 66.0
П 16

Панорама політологічних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 2. – Рівне: РДГУ, 2008. – 174 с.

Підписано до друку 28.05.2008 р. Формат 60х84 1/16.

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.

Друк ізографічний. Умовин. друк. арк. 13,9.

Наклад 100 прим. Зам. №52/1.

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету